

ÖLKƏDƏ İQTİSADI ATRIMIN TƏMİN OLUNMASINDA BÜDCƏ XƏRCLƏRİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Məqalədə ölkədə iqtisadi atrımın təmin olunmasında büdcə xərclərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələlərinə baxılmışdır. Bunun üçün ilk yanaşmada büdcəyə təsir edən əsas amil kimi neftin dünya bazarında qiyməti və neftə olan tələb üzrə beynəlxalq təşkilatın göstəriciləri verilmişdir. İkinci yanaşmada məcmu tələbə təsir edən amil kimi dövlət büdcəsinin xərcləri, əhalinin gəlirləri və istehlak xərcləri verilmişdir. Həmçinin, tədqiqat işində dövlət büdcəsinin xərc istiqamətləri üzrə beynəlxalq təcürbənin müqayisələri aparılmış və beynəlxalq təcrübə nümunələri göstərilmiş, büdcə multiplikatoru hesablanmış və onun ÜDM-ə təsiri müəyyənləşdirilmişdir.

Məqsəd – ölkədə iqtisadi atrımın təmin olunmasında büdcə xərclərinin səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsidir.

Metodologiya - tədqiqat işində müqayisəli və sistemli yanaşma, məntiqi ümumiləşdirmə, təhlil, iqtisadi-riyazi üsullar metodları tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – büdcə multiplikatorunun hesablanması onu deməyə əsas verir ki, dövlət büdcəsindən xərclənən vəsaitlər hər bir manat multiplikativ effekt yaradaraq ÜDM-in artmasına 0,401 manat məbləğində əlavə artım verəcəkdir.

Açar sözlər: ÜDM, büdcə, multiplikator, səmərəlilik, neftin qiyməti, məcmu tələb, iqtisadi artım

Giriş

Ölkədə iqtisadi atrımın təmin olunmasında büdcə siyasətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün ilk növbədə dövlət büdcəsi üzrə xərclərin multiplikativ effektivliyinin ÜDM-yə təsiri qiymətləndirilməlidir. Belə bir qiymətləndirməyə keçməzdən əvvəl ilk növbədə dövlət büdcəsinin sosial-iqtisadi mahiyyəti və onun ÜDM-nin artması istiqamətində təsirlərini müəyyən etməyə çalışsaq. Aydınır ki, dövlət büdcəsi Dövlət büdcəsi, hər hansı bir dövlətin bir qayda olaraq, bir il ərzində (1 yanvar – 31 dekabr) iqtisadi subyektlər tərəfindən gəlirinin toplanması və xərclərinin istifadəsini planlayan sənəddir. Dövlət büdcəsi, dövlətin fəaliyyət göstərməsi üçün ölkənin sosial-iqtisadi və hərbi-siyasi məsələlərinin həllinin maliyyə əsasıdır. Büdcənin köməyi ilə makro səviyyədə və bütün iqtisadiyyatda maliyyə tənzimlənməsi məsələləri həll olunur. Həmçinin dövlət büdcənin iqtisadi əhəmiyyəti məcmu tələbin əhəmiyyətli bir hissəsinin həll olunmasında əvəzsiz rola malikdir.

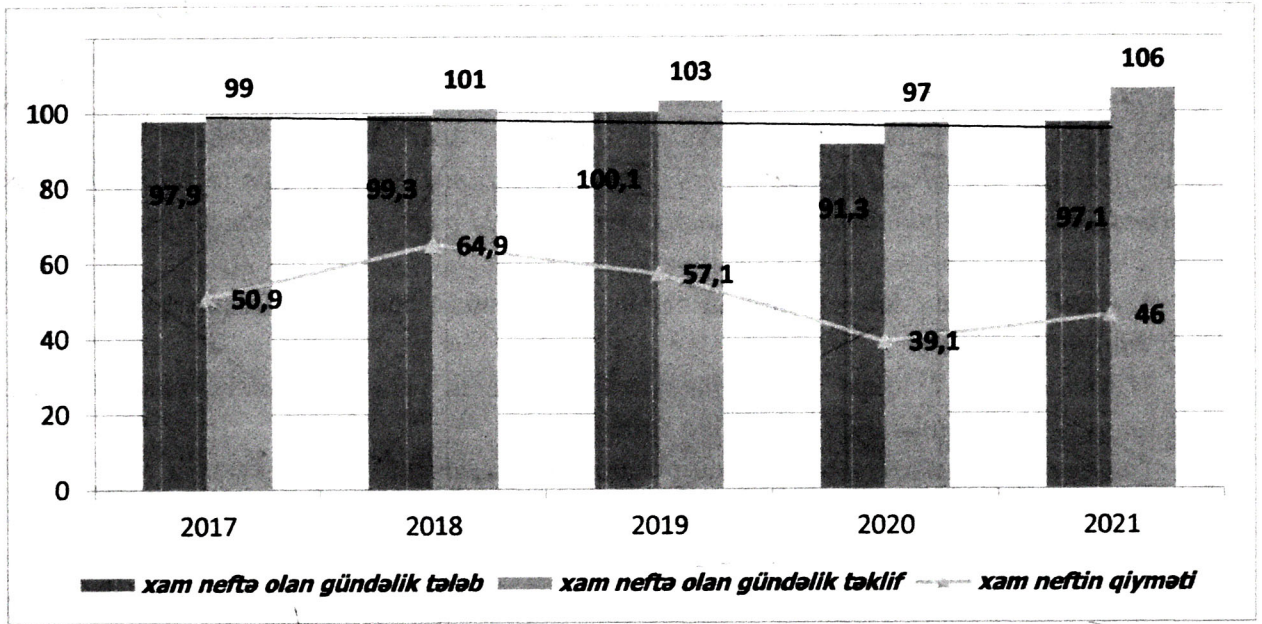
1. Neftin bazar qiyməti və büdcənin proqnozlaşdırılması

Məlumdur ki, Azərbaycanda dövlət büdcəsi proqnozlaşdırılarkən neftin dünyadakı qiyməti nəzərə alınır. Fikrimcə, dövlət büdcəsi qarşısında duran əsas məsələlərdən biri dünya bazarında neftin qiymətlərindən asılı olmayaraq büdcəsinin formalaşdırılması və bunun əsasında isə sağlam iqtisadi struktura malik iqtisadiyyatın təşkili, eləcə də onun

maliyyələşdirilməsi olduqca aktual məsələdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin formalaşması neftin qiymətlərindən aslı olduğu üçün dünyada neftin qiymətlərinə nəzər salmaq.

Enerji İnformasiya Administrasiyasının statistik məlumatlarına görə dünyada 2020-ci ildə xam neftə olan tələb əvvəlki, illə müqayisədə təqribən 9% azalmışdır. Bunun səbəbi qlobal aləmdə pandemiyanın yayılmasını qarşısını almaq üçün demək olar ki, əksər ölkələrin səyahət, turizmlə bağlı məhdudlaşdırıcı tədbirləri və nəticədə nəqliyyatdan istifadənin kəskin azalması neft istehlakının da azalmasını şərtləndirmişdir. Bunu dünya Enerji İnformasiya Administrasiyası təşkilatının statistikasının statistik məlumatlarından da görmək olar (şəkil 1).

Şəkil 1. Dünya miqyasında xam neftə gündəlik tələb, təklif və neftin orta qiyməti, ABŞ dolları və milyon barel

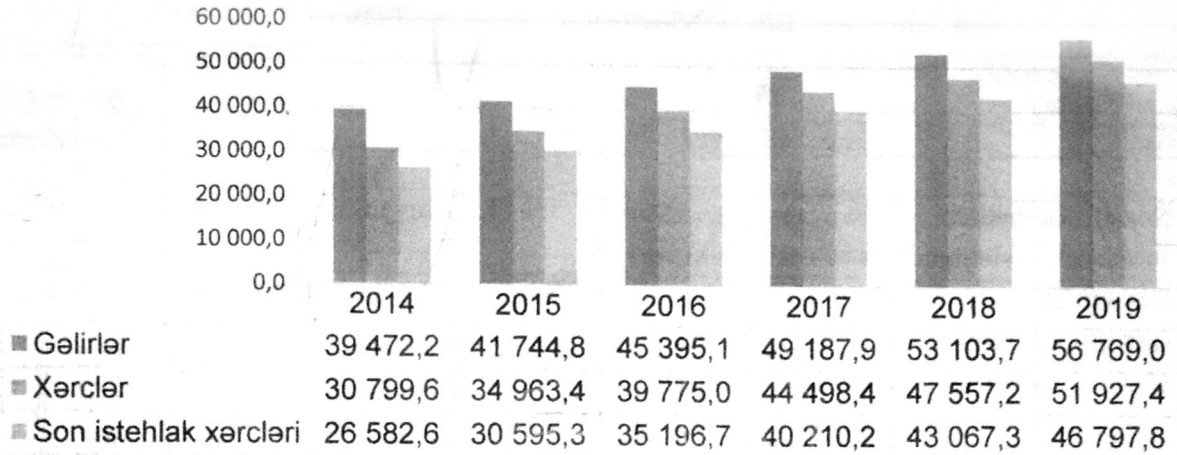
Mənbə: [1] əsasında müəllif tərtib etmişdir.

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi dünyada neftə olan tələb elədə ciddi artmayacaqdır. Buna görə də dövlət büdcəsi vasitəsilə iqtisadiyyatın digər sahələrinin maliyyələşdirilməsinə və onun səmərəliliyinə xüsusi diqqət verilməlidir.

2. Ölkədə iqtisadi artımın təmin olunmasında büdcə xərcləri və əhalinin gəlirləri

Büdcə xərcləri iqtisadi artıma təsirinin səmərəliliyi və ya ÜDM-nin artımına səmərəli təsiri dövlətin ümumi əmtəə və xidmətlərə olan tələbindən aslıdır. Dövlət xərclərinin artması birbaşa tələbin artmasına səbəb olur. Başqa sözlə bu tələb iqtisadiyyatda məcmu təklifi stimullaşdıracaqdır (şəkil 2).

Daxili tələbin stimullaşdırılması baxımından və iqtisadi artıma nail olunması baxımından hökumətin xərcləridə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan 2014-2019-cu illər üzrə dövlət büdcəsinin cərc maddələrinin təhlili maraqlıdır. Statistik məlumatlar göstərir ki, əhalinin son istehlak xərcləri 2014-cü ildə 86,3% təşkil edirdisə bu göstərici 2019-cu ildə 90,6% olmuşdur. Son istehlak xərcləri, istehlak, mənzil-kommunal xidmətləri, nəqliyyat, rabitə, səhiyyə və təhsil xərcləri olduğunu nəzərə alsaq onda əhalinin səərəcamında olan qənaətlərinin azaldığını görürük. Başqa sözlə milli qənaətin azalmasını göstərir ki, bu da əhalinin iqtisadi vəziyyəti ilə birbaşa bağlı olan məsələdir.

Şəkil 2. Əhəlinin gəlirləri və xərcləri, milyon manat

Mənbə: [2] əsasında müəllif tərtib etmişdir.

Dövlət büdcəsinin xərcləri məcmu tələbin dəstəkləməsində əhəmiyyətli rola malik olmuşdur. Belə ki, 2014-ci ildə dövlət büdcəsinin xərcləri 18 709 milyon manat olmuşdursa bu göstərici 2019-cu illə müqayisədə 30,6% artmış və daxili tələbin inkişafında, artmasında əhəmiyyətli rola malik olmuşdur. 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsinin həcmi əvvəlki illə müqayisədə isə 7.4% çox olmuşdur (cədvəl 1).

Büdcə xərcləri ilə bağlı beynəlxalq təsnifata nəzər salmaq da məqsədəuyğundur.

Cədvəl 1

Dövlət büdcəsinin xərclərinin quruluşu və xüsusi çəkisi, faiz

Xərc maddələrinin adı	2014	%	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
İqtisadiyyata	7598.7	40.6	6408.8	36.0	4124.0	23.2	4394.3	25.0	7822.7	34.4	7961.5	32.6
Təhsil	1553.9	8.3	1605.1	9.0	1754.4	9.9	1742.7	9.9	1966.6	8.7	2195.7	9.0
Səhiyyə	665.3	3.6	708.2	4.0	702.5	4.0	704.7	4.0	709.9	3.1	873.6	3.6
Sosial müdafiə və sosial təminat	1971.2	10.5	1857.2	10.4	2645.2	14.9	2350.2	13.4	2150.7	9.5	2281.0	9.3
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	294.0	1.6	272.4	1.5	687.4	3.9	253.3	1.4	299.5	1.3	335.8	1.4
elmə	124.2	0.7	113.2	0.6	110.2	0.6	109.8	0.6	117.8	0.5	122.3	0.5
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	1103.6	5.9	1105.7	6.2	1117.1	6.3	1177.6	6.7	1316.4	5.8	1505.0	6.2
qanunvericilik və icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının saxlanması	449.7	2.4	430.9	2.4	470.1	2.6	552.2	3.1	627.4	2.8	774.5	3.2
Sair xərclər	4948.4	26.4	5283.0	29.7	6140.4	34.6	6309.7	35.9	7720.6	34.0	8376.5	34.3
Cəmi -xərclər	18709	100.0	17785	100.0	17751.3	100.0	17594.5	100.0	22731.6	100.0	24426	100.0

Mənbə: [1]

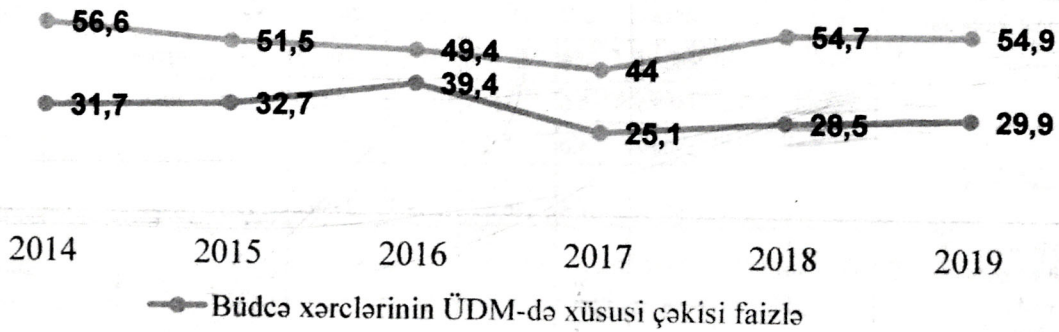

Dövlət büdcəsinin xərclər maddəsi

Xərclər	Beynəlxalq təcürbədə
Sosial xidmətlərə şəkilən xərclər: Xüsusilə, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, incəsənət, sosial müdafiə və sosial təminat və s.	40-50%
Təsərrüfat xərcləri: infrastruktur, iqtisadiyyatda kapital qoyuluşları, dövlətin iqtisadi proqramının icrası ilə bağlı xərclər və s.	10-20%
Hərbi və xarici siyasətin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər	10-20%
İnzibati idarəetmə xərcləri, polis, hüquq ədliyyə və s.	5-10%
Dövlət borcunun ödənilməsi ilə bağlı xərclər	7-8%

Mənbə: World Bank (2016)/ fiscal policy for growth and development.

Təhlillər göstərir ki, əgər beynəlxalq səviyyədə iqtisadiyyata büdcə xərclərinin 10-20% həcmində xərc çəkilirsə bu göstərici Azərbaycanda təhlil dövründə 40.6%- 32.6% arasında, təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat, mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyətə isə 24.7%-23.8% arasında olmuşdur. Azərbaycanda dövlət büdcəsinin ÜDM-də və qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkisi aşağıda şəkil 3-də verildiyi kimidir.

Şəkil 3. Dövlət büdcəsinin ÜDM-də və qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkisi, %

Mənbə:[1]

Ayrı-ayrı ölkələrdə büdcə xərclərinin ÜDM-də xüsusi çəkisinə baxmaqda faydalıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin büdcə xərclərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi əsasən 40%-dən çox olduğu halda inkişaf etmiş ölkələrdə isə bu göstərici orta hesabla 37% təşkil edir (cədvəl 3). Azərbaycanda isə bu göstərici 2014-2019-cu illərdə dövlət büdcəsinin xərclərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi ÜDM-in 25-33% arasında dəyişmişdir.

Ayrı-ayrı ölkələrdə büdcə xərclərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi, faiz

Ölkələr	ÜDM-də xüsusi çəkisi	Ölkələr	ÜDM-də xüsusi çəkisi
<i>İnkişaf etmiş ölkələrdə</i>	<i>Faizlə</i>	<i>İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə</i>	<i>Faizlə</i>
Danimarka	50,8 %	Çili	25,5 %
Avstriya	48,7 %	Kolumbiya	31,2 %
Belçika	52,1 %	Litva	33,9 %
Fransa	55,9 %	Latviya	38,5%
Almaniya	44,4 %	İsrail	40,3
İslandiya	42,4%	Estoniya	39,3%
İtaliya	48,3%	Polşa	41,5%
Yaponiya	39,1%	Portuqaliya	43%
Birləşmiş Krallıq	41,0%	Kosto-Rika	33,8%
Norveç	49,2%	Çexiya	40,1%

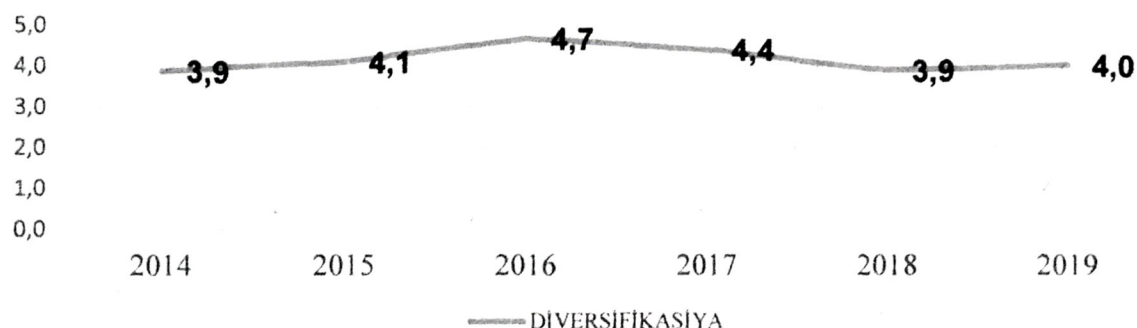
Mənbə: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

3. Dövlət büdcəsinin xərclər üzrə diversifikasiya əmsali

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və xərclərinin səmərəliliyini artırmaq ölkəmizin dövlət büdcəsi qarşısında duran ən əsas məsələlərdəndir. Dövlət büdcəsinin xərclərinin səmərəliliyini xarakterizə edən göstəricilərdən iri də xərc maddələri üzrə diversifikasiyadır. İqtisadiyyatda diversifikasiya əmsali belə hesablanır.

$$D = \frac{S^2}{S_1^2 + S_2^2 + \dots + S_n^2}$$

diversifikasiya əmsali ($1 \leq D \leq n$) vahidlə n arasında dəyişir. Bizim tədqiqatımızda $n=9$ olacaqdır, çünki təhlildə doqquz sahə üzrə maliyyələşdirmə verilmişdir. Diversifikasiya əmsali n nə qədər böyük yaxındırsa ölkə iqtisadiyyatı bir o qədər inkişaf etmiş və əksinə nə qədər kiçik bal alarsa bir o qədər zəif, inkişaf etməmiş olur.

Şəkil 4. Diversifikasiya əmsalinin dinamikası

Burada; D - diversifikasiya əmsalını, kəsr xəttinin surətində qeyd olan S^2 - büdcə üzvə cəmi xərcləri, S_1^2, S_2^2 - isə ayrı xərc maddələrini göstərir. Əgər diversifikasiya əmsalının aldığı qiymət $D > \frac{n+1}{2}$ olduqda onda büdcə xərclərinin bərabər, tarazlı olmasını, $D < \frac{n+1}{2}$ olduqda isə xərclərin bölgüsünü qeyri-qənaət bəxş hesab etmək olar [3. s.24-28].

Dövlət büdcəsinin xərclər üzrə diversifikasiya əmsalı

İllər	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Diversifikasiya əmsalı (D [±])	3.9	4.1	4.7	4.4	3.9	4.0
$D = \frac{n + 1}{2}$	5	5	5	5	5	5

Qeyd: Cədvəl müəllif hesablamalarına əsaslanır.

Məlumatlar göstərir ki, dövlət büdcəsi vasitəsilə həyata keçirilən xərclərin bölgüsünü qeyri-qənaətbəxşdir.

Müşahidələr təsdiqləyir ki, 2014-2020-cu illərdə ölkədə həyata keçirilən büdcə xərcləri ölkənin ümumi iqtisadi inkişafına xidmət etməklə yanaşı iqtisadiyyatın prioritet hesab edilən sahələrinin müasirləşdirilməsinə və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi dayanıqlılığın təmin edilməsinə və investisiya mühitinin yüksəldilməsinə yönəlmişdir.

4. Büdcə multiplikatoru

Müşahidələr təsdiqləyir ki, istənilən ölkədə büdcə xərclərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilən yanaşmalardan biri də iqtisadi atırımın təmin olunmasında istehlak xərclərinin, xalis ixrəsini, vergilərin və ən başlıcası dövlət büdcəsinin xərclərinin multiplikativ səmərəlilik göstəricilərinin müəyyən edilməsi, dövrü olaraq nəzərdən keçirilməsidir. Məlumdur ki, dövlət xərcləri hər bir ölkədə ÜDM-in vacib komponentlərindən biridir. Belə ki, ÜDM xərclərə görə aşağıdakı formula ilə hesablanır.

$$Y = C + I + G + NX \quad (1)$$

Burada, Y – ÜDM, C – istehlakı, I – investisiyaları, G – dövlət xərclərini, NX – xalis ixracı göstərir. Burada bildirmək zəruridir ki,

Riyazi olaraq (1) modelində göstərilən istehlakın funksiyasını göstərsək onda (1) modeli aşağıdakı kimi olacaqdır.

$$Y = C + I + G + NX$$

$$C = a + b * Y \quad (2)$$

Burada a -avtonom istehlakı, b - istehlaka son hədd meyilliliyi göstərir. Əgər (2) funksiyasının qiymətini (1) funksiyasında nəzərə alsaq onda bu (1) funksiyası aşağıdakı kimi dəyişəcəkdir.

$$Y = a + b * Y + I + G + NX \Rightarrow Y(1 - b) = a + I + G + NX$$

$$Y = \frac{1}{1 - b} (a + I + G + NX) \quad (3)$$

Burada alınan bu formula $\frac{1}{1 - b}$ C.M.Keyns tərəfindən multiplikator $(a + I + G + NX)$ isə avtonom istehlak adlandırılmışdır. Burafə (2) modelində vergi daxil olmalarını nəzərə alsaq onda (3) modeli aşağıdakı kimi dəyişəcəkdir.

$$C = a + b(1 - t) * Y$$

$$Y = \frac{1}{(1 - b)(1 - t)} (a + I + G + NX) \quad (4)$$

Qapalı iqtisadiyyatda $\frac{1}{(1 - b)(1 - t)}$ göstərilən formula xərclər multiplikatoru və t -isə vergi dərəcələrinə son hədd meyilliliyi göstərir. Təbii olaraq müasir iqtisadiyyatın daha çox açıq

iqtisadiyyat olduğunu və bunun kiçik ölkələr üçün iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alsaq onda (1) modelində xalis ixracında əlavə edilməsini tətbiq etsək, daha dəqiq desək xalis ixrac funksiyasını nəzərə alsaq,

$$NX = g + m * Y$$

Onda dövlətin xərclər multiplikatoru aşağıdakı kimi olacaqdır.

$$Y = \frac{1}{(1-b)(1-t) + m} (a + I + G + g) \quad (5)$$

Burada m – idxala son hədd meyililiyi göstərir. Bildirmək zəruridir ki, dövlətin xərclər multiplikatorunun effektivliyi açıq iqtisadiyyat şəraitində, qapalı iqtisadiyyatla müqayisədə daha az olur. Yəni qapalı iqtisadiyyata dövlət xərclərinin multiplikativ effektivliyi açıq iqtisadiyyatla müqayisədə daha yüksəkdir. Bəzi iqtisadi ədəbiyyatlarda

$Y = \frac{1}{(1-b)(1-t) + m}$ modelinə balanslaşdırılmış büdcə multiplikatoru da deyilir. Bu

modelin işləmə mexanizmini müəyyən etmək üçün konkret hesablamalarla nəzərdən keçirək.

Nəzəri yanaşmalar təsdiqləyir ki, dövlət xərclərinin artması bir tərəfdən də ümumi qiymətlərin qalxmasına təsir edir ki, bu da nəticə etibarilə ev təsərrüfatlarının istehlak xərclərinə mənfə təsir göstərir. Bunun üçün də hesab edirik ki, büdcə xərclərinin artımı ilə ümumi vergi yığımlarının artımı tarazlaşdırılmalıdır. Həmçinin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət xərclərinin artması və buna müvafiq vergilərin tənzimlənməsi müəssisələrin investisiya fəaliyyətinə mənfə təsir göstərməməsi üçün optimal vergi yükünün müəyyən edilməsi də önəmlidir. Əgər vergilərlə bağlı optimal qərar qəbul edilməzsə onda Belə yanaşma müəssisələrin investisiya layihələri üzrə gözlənilən gəlirliliyin azalmasına və gələcək investisiya qoyuluşlarına mane ola bilər.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq Azərbaycanda dövlət büdcəsinin xərclər multiplikatorunu hesablamaq üçün aşağıdakı göstəricilər bazasından istifadə edərək, istehlak, xalis ixrac və vergi funksiyalarını quraq.

Cədvəl 5

Dövlət büdcəsinin xərclər multiplikatorunu hesablamaq üçün istifadə edilən göstəricilər bazası

İllər	UDM, mlyn.manat	Son istehlak xəcləri, mlyn.manat	UDM, mlyn. ABŞ dolları	NX, mlyn. ABŞ dolları	T-vergilər, mlyn.manat
2008	520.0	13,286.2	48852.5	40,586.0	6725.00
2009	35601.5	15,048.9	44297.0	8,578.3	5128.2
2010	42465.0	16,528.5	52909.3	19,959.5	5266.8
2011	52082.0	19,216.0	65951.6	14,759.6	6395.3
2012	54743.7	21,389.9	69683.9	16,814.9	6975
2013	58182.0	24,150.0	74164.4	14,255.1	7654.2
2014	59014.1	26,582.6	75234.7	22,129.1	8370.2
2015	54380.0	30,595.3	52996.8	12,640.9	8791.3
2016	60425.2	35,196.7	37862.8	7,375.6	9031
2017	70337.8	40,210.2	40867.9	4,968.5	9356.2
2018	80092.0	4,123.1	47112.9	6,697.2	10587.3
2019	81681.0	4,328.2	48047.6	5,804.1	11755

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Verilmiş iqtisadi göstəricilər əsasında “Eviews” proqram paketinin istehlak, xalis ixrac və vergi funksiyaları aşağıdakı kimidir.

İstehlak, xalis ixrac və vergi funksiyaları

<i>Funksiyalar</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>R²</i>	<i>DW</i>
İstehlak funksiyası	5440.4	833.30.	0.97	1.966
	0.648	0.0368		
Xalis ixrac funksiyası	1079.8	301.2	0.86	1.875
	0.43	0.016		
Vergi funksiyası	6741.2	521.9	0.79	1.415
	0.156	0.0128		

Mənbə: “Eviews” proqram paketinin köməyi ilə hesablanmışdır.

Alınan rəqəmləri yerinə yazsaq, onda büdcə multiplikatoru aşağıdakı kimi olacaqdır.

$$Y = \frac{1}{(1 - 0,65)(1 - 0,16)} = 3,401$$

Belə hesablama onu deməyə əsas verir ki, 2020-ci ildə dövlət büdcəsindən xərclənən vəsaitlər hər bir manat multiplikativ effekt yaradaraq ÜDM-in artmasına 0,401 manat məbləğində əlavə artım vermişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu digər xərclər sabit qalmaqla şərtilə və xalis ixrac nəzərə alınmadandır. Hesablanmış model onu göstərir ki, vergi funksiyasının multiplikativ effektivliyindən büdcə xərclərinin effektivliyi daha təsirlidir. Başqa sözlə əgər dövlət ÜDM-nin həcmi artırmaq istəyirsə, daha yaxşı olar ki, dövlət xərclərinin artımı ilə buna nail olsun. Adətən verginin multiplikativ effektivliyi qısamüddətli olur və gələcək dövrlər üçün iqtisadi subyektlərin fəaliyyətində bu və ya digər formada çətinliklər yarada bilər. Dövlət büdcəsi vasitəsilə ÜDM-nin artımı və ya xərclər effekti uzunmüddətli dövrdə idxal tələbinin azalmasına, ixracın işə stimullaşdırılmasına xidmət edəcəkdir. Belə bir şəraitdə bankların faiz siyasətini, pula olan tələbin artmasını və ixracın artması nəticəsində milli valyutanın möhkəmlənməsini də yaddan çıxarmaq olmaz. Yəni investisiya tələbi adətən bankların faiz tələbindən aslı olduğu üçün, faizlərin yüksək olması investisiya tələbini azalmasına, cari və əvvəlki gəlirlərin az bir hissəsinin investiyaya çevrilməsinə səbəb olur ki, bu da nəticə etibarilə makroiqtisadi nöqtəy-nəzərən əmtəə bazarında tarazlığın pozulmasına səbəb olacaqdır. Başqa sözlə, qısamüddətli dövrdə bankların faiz dərəcəsinin aşağı olması ÜDM-nin artımına müsbət təsir göstərən amil kimi çıxış edəcəkdir.

Büdcə xərclərinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi

<i>Problem</i>	<i>Həlli yolları</i>
Büdcə proqramlarının maliyyələşdirilməsinin bəzi hallarda az müəyyən edilməsi, onların həyata keçirilməsinə ya maneə olur və ya yarımçıq qalmasına səbəb olur.	Büdcə vəsaitlərindən istifadə zamanı məsuliyyət sərhədlərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi məqsədəuyğundur
Ayrı-ayrı nazirlik və ya idarələrin maraqlarının toqquşması nəticəsində büdcə proqramlarının maliyyələşdirilməsinin prioritetlik prinsipinin pozulması	Səmərəlilik idarəetmənin və ya büdcə xərclərini icra edənlər üçün stimol olmalıdır.
Büdcə proqramlarında hədəflərin qeyri-müəyyən tərtib edilməsi, onların səmərəlilik meyarlarının pozulmasına səbəb olur və ya gəlirlərin və xərclərin konkret maddələr üzrə verilməməsi	Büdcə vəsaitlərindən istifadənin səmərəliliyi meyarları dəqiq müəyyənləşdirilməli, faydaları göstərilməli və birbaşa icraçıların mövcudluğu səmərəni müəyyən edir
Qısamüddətli dövrdə hökumətin öhdəlikləri ilə onun həyata keçirilməsi üçün maliyyə bazasından daha sürətli böyükdə marağ toqquşması olur	Büdcədən istifadənin səmərəliliyinə aralıq göstəricilər sisteminin mövcudluğu və vəziyyətin mütəmadi təhlili.

Qeyd: Cədvəl müəllif yanaşmasına əsaslanır.

Nəticə

Müşahidələr göstərir ki, 2020-ci ilin əvvəlindən özünü göstərməyə başlayan qlobal pandemiyanın neqativ nəticələri əksər ölkələrin iqtisadiyyatında iqtisadi artım tempinin aşağı düşməsi ilə səciyyələnmişdir. Belə ki, məcmu təklifin daralması Azərbaycanda da iqtisadi aktivliyin aşağı düşməsinə şərtləndirmiş və nəticədə əsas makroiqtisadi göstəricilərdən hesab edilən ÜDM-nin əvvəlki, ilin eyni dövrü ilə müqayisədə azalmasına səbəb olmuşdur. Buna görə də gələcək dövrdə məcmu tələbin stimullaşdırılması üçün dövlət büdcəsinin xərcləri əsas amillərdən biri kimi çıxış edəcəkdir. Gələcək dövrdə iqtisadi artımı stimullaşdırmaq üçün dövlət tələblərinin artması və büdcədə neftin qiymətinin 55 dollar olaraq götürülməsi perspektiv dövrdə fiskal dayanıqlığı dəstəkləyən amil kimi çıxış edəcəkdir.

Hesab edirik ki, belə bir şəraitdə fiskal siyasətdən maksimum dərəcədə səmərə əldə etmək üçün monetar siyasətlə uclaşdırılmalıdır. Belə ki, iqtisadi artımın sürətli inkişafını təmin etmək üçün inflyasiyanın və qiymət sabitliyinin qorunub saxlanması fonunda monetar siyasətdə yumşalmalar müsbət nəticələrin əldə edilməsinə səbəb olacaqdır. Həmçinin dövlət fiskal siyasətdən maksimum dərəcədə səmərəli istifadə etməsi üçün ilk növbədə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və ya xərclərinin ölkədə necə iqtisadi aktivliyə və biznes subyektlərinə təsir etdiyini müəyyən etməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. <https://www.eia.gov/>
2. www.stat.gov.az
3. Y.Həsənlı, M.Murtuzayeva, S.Sadiq, İ.Əsgərov, İqtisadi inkişafın sahələr üzrə şaxələnməsi: diversifikasiya əmsalı.// AMEA İqtisadiyyat institutu, Elmi Əsərlər I buraxılış, 2010 s.24-28.
4. “Eviews” program paketi

Орхан Юсубов

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ БЮДЖЕТНЫХ РАСХОДОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ В СТРАНЕ

Резюме

В статье проведена оценка эффективности бюджетных расходов в обеспечении экономического роста в стране. Для этого, в первую очередь, были приведены показатели международной организации по мировым рыночным ценам на нефть и спросу на нефть в качестве основных факторов, влияющих на бюджет. В качестве второго подхода в качестве фактора, влияющего на совокупный спрос, приводятся расходы государственного бюджета и доходы и потребление населения. Далее в исследовании были проведены сравнения с международной тенденцией по расходным направлениям государственного бюджета и приведены примеры из международного опыта. В следующем разделе исследования был рассчитан бюджетный мультипликатор и показано его влияние на ВВП.

Цель – определение эффективности бюджетных расходов в обеспечении экономического роста в стране.

Методология – в исследовании применялись методы сравнительного и системного подхода, логического обобщения, анализа, экономико-математических методов.

Результаты исследования – расчет бюджетного мультипликатора дают основание говорить о том, что каждый манат расходующих средств из госбюджета создаст мульти-

пликативный эффект и даст дополнительный прирост ВВП в размере 0,401 маната.

Ключевые слова: ВВП, бюджет, мультипликатор, эффективность, цена на нефть, совокупный спрос, экономический рост

Orkhan Yusubov

**ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF BUDGETARY EXPENDITURES
IN ENSURING ECONOMIC GROWTH IN THE COUNTRY**

Summary

In the article, an assessment of the efficiency of budget expenditures was carried out to ensure economic growth in the country. For this purpose, the indicators of the International Organization on the world market price of oil and demand for oil were given as the main factor affecting the budget in the first place. The second approach was given to the expenditure of the state budget as a factor affecting the aggregate demand and the income and consumption expenditures of the population. Then, the study compared the cost directions of the state budget with international insurance and gave examples from international experience. In the later part of the study, budget multiplier was calculated and its effect on GDP was shown.

Purpose of the research – determining the effectiveness of budget expenditures in ensuring economic growth in the country.

Methodology – the research work uses methods of comparative and systematic approach, logical generalization, analysis, economic and mathematical methods.

Findings – the calculation of the budget multiplier - suggest that each manat of funds spent from the state budget will create a multiplier effect and give an additional GDP increase of 0.401 manats.

Keywords: GDP, budget, multiplier, efficiency, oil price, aggregate demand, economic growth

Qəbul edilib: 20.02.2021